

Vanuit defensie en de legerleiding klinkt regelmatig het verwijt dat pensioenfondsen niet in defensie beleggen. Pensioenfondsen, zo sprak zelfs de minister van Defensie, zijn daarmee een deel van het probleem, niet van de oplossing. Dit zijn stevige uitspraken. En daarom ben ik blij dat ik vandaag bij dit rondetafelgesprek ben.

Wegnemen misverstanden

Wij beleggen de ingelegde premies van onze werkgevers en werknemers voor een goed pensioen. Wij willen onze financiële doelstellingen, een goed rendement voor onze deelnemers, realiseren op een manier die bijdraagt aan een wereld die toekomstbestendig, rechtvaardig en leefbaar is. En wij realiseren ons dat een stabiel en goed rendement vraagt om een stabiele wereld.

Laat ik dus allereerst het misverstand wegnemen dat PME pensioenfondsen het beleggen in defensie zou uitsluiten. Een deel van ons vermogen wordt belegd in bedrijven die producten en diensten leveren ter ondersteuning van de defensie. Dit doen wij door de aankoop van aandelen en bedrijfsobligaties op de publieke kapitaalmarkt.

Wel sluiten wij bedrijven uit die producten en diensten leveren voor controversiële wapens, zoals chemische- en biologische wapens, landmijnen, clusterbommen en nucleaire wapens. De grote schade en het leed dat deze wapens veroorzaken, omdat geen onderscheid kan worden gemaakt tussen burger- en militaire doelen, en de langdurige sociale- en ecologische impact van deze wapens op de omgeving, liggen aan onze morele bezwaren ten grondslag.

En wij beleggen niet in bedrijven die handvuurwapens voor particulier gebruik maken, inkopen of verkopen. Wij zijn van mening dat wapenbezit door particulieren het geweldsmonopolie van de overheid ontkracht.

Helder krijgen van de knelpunten

In de oproepen aan pensioenfondsen om meer te beleggen in defensie wordt niet duidelijk gemaakt welk probleem moet worden opgelost. In welke

financieringsbehoefte moeten beleggers zoals pensioenfondsen voorzien? Wat beperkt de defensiebedrijven nu en welke concrete investeringen zijn nodig? Ligt hier een rol voor pensioenfondsen? En wat is de rol van de overheid hierbij? Ik ga er van uit dat we hier allen vandaag meer inzicht in krijgen.

Standpunten PME pensioenfondsen

Wij zijn het pensioenfondsen voor mensen die werken in de metaal- en techindustrie. Een belangrijk deel van de bedrijven die in Nederland defensiematerieel maken is aangesloten bij ons fonds. Zij zijn belangrijke producenten van auto's en schepen voor zowel de logistieke sector als voor defensie. Zij maken hoogwaardige draadloze communicatie-apparatuur of bewakingsapparatuur, zoals elektro-optische sensoren en hoog-precisie instrumenten. Onze achterban bestaat dus voor een deel uit bedrijven én werknemers uit de defensie-industrie. Het is daarom niet zo gek dat wij ons hier nauw betrokken bij voelen.

In onze periodieke onderzoeken naar voorkeuren van onze achterban ten aanzien van beleggen, zien wij de bereidheid om in defensie te beleggen toenemen. Enkele maanden voor de invasie van Rusland in Oekraïne vond 64% van de ondervraagden nog dat PME niet óf absoluut niet in wapens voor defensie en oorlogsvoering mocht beleggen. In 2023 was dat nog slechts 24%.

Tegelijkertijd moeten we hier goed onze rol van institutionele belegger in beschouwing nemen. Er moeten namelijk wel mogelijkheden zijn om in te beleggen. Defensie is geen normale economische markt. De overheid is verantwoordelijk voor de orderportefeuille. Als we willen dat de defensiesector opschaaft dan moeten er orders worden geplaatst. Wij bestellen geen producten, wij kunnen alleen voorzien in kapitaal als daar behoefte aan is. Bovendien stellen wij niet zomaar kapitaal ter beschikking, wij maken voor iedere belegging een afweging op risico en rendement.

- Vervolg op volgende pagina

Oplossingsrichtingen

1

Wij roepen de overheid op om een langjarige ambitie vast te leggen om tot opschaling en versterking van defensie te komen. Maak voldoende geld vrij om deze ambitie te ondersteunen.

Geef Nederlandse bedrijven langjarige afnamegaranties van defensiematerieel, zodat zij in staat zijn om productielijnen op te zetten en investeringen te doen. De financieringsbehoefte die dan ontstaat bij de grote bedrijven op de publieke kapitaalmarkt, biedt ons de kans om te beleggen via aandelen of bedrijfsleningen.

2

Het opzetten van een investeringsfonds biedt daarnaast een mogelijkheid om kapitaal op te halen voor bedrijven die zich niet op de publieke kapitaalmarkt begeven, maar die wel nu of in de toekomst bijdragen aan de versterking van defensie; zoals innovatieve technologische startups en het midden- en kleinbedrijf in de defensiesector.

Een nationale investeringsinstelling kan hierin een belangrijke rol spelen in het bij elkaar brengen van vraag en aanbod.

3

Tot slot, maar zeer van belang: Formuleer een heldere strategische toekomstvisie voor de Nederlandse defensie-industrie.

Wat PME betreft vormen de ontwikkeling en stimulering van hoogtechnologische oplossingen, het speerpunt in deze toekomstvisie. PME belegt al geruime tijd in innovatieve start- en scale-ups en deeptech, omdat dit goed is voor ons rendement, voor onze sector, voor Nederland en verder. Want de innovaties van vandaag maken de technologie van morgen

Standpunt PME pensioenfonds ten aanzien van beleggen in defensie

Over PME pensioenfonds

Wij zijn het pensioenfonds voor mensen die werken in de metaal- en techindustrie. Wij doen dat voor ruim 620.000 werknemers en voormalige werknemers in deze sector. Bij ons zijn ruim 1.500 werkgevers uit de sector verplicht of vrijwillig aangesloten.

De pensioenuitkeringen die wij nu en later verstrekken bestaan voor het grootste deel uit opbrengsten van beleggingen. De premie-inleg van werkgevers en werknemers alleen is niet voldoende om mensen van een goed, levenslang ouderdomspensioen te voorzien. Daarom beleggen we. Wij zorgen voor een goed pensioen door gedegen en verstandig met de ingelegde premies om te gaan en de grootst mogelijke opbrengst te behalen, gegeven het risico, financieel en maatschappelijk.

Eind eerste kwartaal 2024 hadden wij ruim € 54 miljard aan belegd vermogen onder beheer.

De relatie van PME pensioenfonds met de Nederlandse defensie-industrie

Als pensioenfonds voor de metaal- en techindustrie is een belangrijk deel van de bedrijven die in Nederland defensiematerieel vervaardigen vallen onder de werkingsfeer van onze verplichtstelling. Verschillende van deze bedrijven zijn belangrijke producenten van onder andere auto's en schepen voor zowel de logistieke sector als voor defensie. Zij maken hoogwaardige draadloze communicatieapparatuur of bewakingsapparatuur, zoals elektro-optische sensoren en hoog-precisie instrumenten. Onze achterban bestaat dus voor een deel uit bedrijven én werknemers uit de defensie-industrie..

Deze grotere bedrijven zijn voor hun activiteiten afhankelijk van honderden toeleveranciers binnen het midden- en kleinbedrijf. Ook zijn er samenwerkingsverbanden met kennisinstellingen die bijdragen aan hoogwaardige en innovatieve producten.

Wat is de visie van PME pensioenfonds op defensie?

Leven in vrijheid en veiligheid is een universeel mensenrecht. Wij onderschrijven het belang van een sterke krijgsmacht en nationale politie ter verdediging en handhaving van vrede, veiligheid en de openbare orde. Helaas is het op dit moment nodig om onze vrijheid en veiligheid actief te verdedigen. Daarvoor is een volwaardig defensieapparaat van groot belang, zowel nu als in de toekomst.

Tegelijkertijd veroorzaken gewapende conflicten veel menselijk leed en schade aan de omgeving. Het gebruik van verschillende typen wapens, waaronder massavernietigingswapens, hebben een buitenproportionele negatieve ecologische- en sociale impact, vaak nog lang na het einde van een conflict. Verschillende internationale initiatieven streven, ondersteund door Nederland, naar het uitbannen van deze zogenoemde controversiële wapens. Producenten van deze wapens sluiten wij daarom uit van onze beleggingsportefeuille (zie paragraaf 'ethische bezwaren').

Voor ons staat voorop dat de overheid verantwoordelijk is voor een volwaardig defensieapparaat en de investeringen daarin. De Nederlandse overheid zet daarmee ook de koers uit voor de Nederlandse defensie-industrie. Een toekomstvisie op het karakter van de defensiesector is daarvoor cruciaal. Wat PME pensioenfonds betreft vormen hoogtechnologische oplossingen, zoals bijvoorbeeld geavanceerde navigatie, cyber intelligence en communicatie- en radartechnologie, een speerpunt in deze toekomstvisie.

Beleggen in defensie

Vooropgesteld: defensie is geen specifieke beleggingscategorie waarin pensioenfondsen of andere institutionele beleggers kunnen investeren. Met beleggen in defensie wordt doorgaans bedoeld de beleggingen in bedrijven die tenminste een significant deel van hun omzet halen uit activiteiten ter ondersteuning van militaire doeleinden. Veel van deze bedrijven voeren ook activiteiten uit voor civiele doeleinden, of leveren diensten en producten voor zowel militair als civiel gebruik (*dual-use*). Dit maakt het ingewikkeld om nauwkeurig te bepalen welk bedrag wij beleggen in defensie.

Belegt PME pensioenfondsen in defensie?

Ja, wij beleggen in bedrijven die producten en diensten leveren ten behoeve van defensie. Dit doen wij door de aankoop van aandelen en obligaties van bedrijven op de publieke kapitaalmarkt. Dit zijn in de regel de grotere bedrijven die door hun omvang in het beleggingsuniversum terechtkomen waarvan wij gebruikmaken voor het samenstellen van de beleggingsportefeuille¹.

Voor het samenstellen van onze beleggingsportefeuille hanteren wij beleidskaders voor risico, rendement, kosten en duurzaamheid. Ook toetsen we de activiteiten die bedrijven uitvoeren met ons uitsluitingsbeleid.

Welke ethische kaders past PME pensioenfondsen toe bij het beleggen in defensie?

Wij hebben morele bezwaren tegen het beleggen in bedrijven die producten vervaardigen en diensten leveren waarbij geen onderscheid tussen burger- en militaire doelen gemaakt worden en er een groot risico is dat zij een buitenproportionele negatieve ecologische- en sociale impact hebben. Om die reden beleggen wij niet in bedrijven die betrokken zijn bij de productie van controversiële wapens. De grote schade die, en het leed dat deze wapens veroorzaken, de oncontroleerbare gevolgen van het gebruik van deze wapens en de langdurige sociale- en ecologische impact die deze wapens op de omgeving hebben, liggen aan deze bezwaren ten grondslag. Om deze reden maken controversiële wapens onderdeel uit van ons uitsluitingsbeleid.

Verschillende door de Nederlandse overheid ondertekende ontwapeningsverdragen vormen voor PME pensioenfondsen een richtlijn bij de kadering van het beleid op controversiële wapens.² Chemische wapens³, biologische wapens⁴, clustermunitie⁵, landmijnen⁶, verarmd uranium wapens⁷, witte fosforwapens⁸ en kernwapens^{9,10} worden door ons gezien als controversiële wapens. Bedrijven die één of meerdere typen van deze wapens produceren, of essentiële of maatwerk halffabricaten leveren ten behoeve van deze wapens worden uitgesloten. Ook bedrijven die diensten leveren ten behoeve van

¹ Eind 2023 was het 0,2% van het vermogens (ca. € 100 miljoen van € 54 miljard)

² [UNODA Treaties Database](#)

³ Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction (1993); [Chemical Weapons Convention](#)

⁴ Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on Their Destruction (1972); [Biological Weapons Convention](#)

⁵ Convention on Cluster Munitions (2008); [Convention on Cluster Munitions](#)

⁶ Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on Their Destruction (1997); [Anti-Personnel Mine Ban Convention](#)

⁷ <https://disarmament.unoda.org/convarms/depleted-uranium/>

⁸ Protocol III (protocol on prohibitions or restrictions on the use of incendiary weapons) to the Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons which may be deemed to be Excessively Injurious or to have Indiscriminate Effects (1980); [Protocol III on Incendiary Weapons](#)

⁹ Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (1968); [Nuclear Non-Proliferation Treaty](#)

¹⁰ Website Rijksoverheid: "Nederland streeft naar 'Global Zero': een wereld zonder kernwapens." [Verdragen tegen massavernietigingswapens](#)

verkoop, onderhoud of ontwikkeling van controversiële wapens worden uitgesloten. Ten aanzien van producenten van clustermunities geldt overigens een wettelijk investeringsverbod.

Tot slot beleggen wij niet in bedrijven die handvuurwapens voor particulier gebruik produceren, inkopen of verkopen. Wij zijn van mening dat wapenbezit door particulieren het geweldsmonopolie van de overheid ontkracht. Beleggen in producenten, in- en verkopers van handvuurwapens voor particulier gebruik conflicteert met onze overtuiging dat de beleggingen moeten bijdragen aan een stabiele samenleving. Bedrijven die wapens maken voor verdedigend gebruik en ordehandhaving, bijvoorbeeld voor de krijgsmacht en de politie, vallen buiten deze uitsluiting en daarin kunnen wij dus wel beleggen.

Wij zien, in de context van het huidige debat over beleggen in defensie, geen aanleiding om het uitsluitingsbeleid ten aanzien van controversiële wapens en handvuurwapens voor particulier gebruik aan te passen. Er is brede consensus over de ongewenste effecten van het gebruik van deze wapens en de wens om deze wapens uit te bannen. De positie van Nederland als ondertekenaar van de eerdergenoemde ontwapeningsverdragen onderstreept deze opvatting.

Wat vinden onze deelnemers over beleggen in defensie?

Periodiek vragen wij naar de meningen en voorkeuren van werknemers en gepensioneerden ten aanzien van maatschappelijke onderwerpen. Een onderdeel van die uitvraag is het onderwerp defensie. De bereidheid om de defensie te beleggen zien wij toenemen. Enkele maanden voor de invasie van Rusland in Oekraïne vond 64% van de ondervraagden dat PME (absoluut) **niet** in wapens voor defensie en oorlogsvoering mocht beleggen. In 2023 was nog slechts 24% van de ondervraagden deze mening toegedaan. In 2023 vond 45% van de ondervraagden dat wij (absoluut) **wel** in defensie moet beleggen, de anderen hebben geen mening of staan hier neutraal tegenover.

De omslag in bereidheid om in defensie te beleggen is verklaarbaar. De toegenomen internationale spanningen en geopolitieke verschuivingen onderstrepen het belang van een sterke defensie.

Opschaling beleggen in defensie

Opschaling van de Nederlandse defensie begint bij een meerjarenstrategie van de overheid ten aanzien van de aard en de ontwikkeling van de Nederlandse defensie-industrie. Zonder langjarige orders gaan defensiebedrijven, en daarmee hun toeleveringsketen, niet opschalen in de mate die nodig is om de Nederlandse defensie toekomstbestendig te maken.

Daarvoor zijn politieke keuzes noodzakelijk. Ten eerste is een richtinggevende visie ten aanzien van het karakter van de Nederlandse defensie-industrie noodzakelijk. Zoals wij betogen is het van strategisch belang om ons als Nederland te richten op de hoogtechnologische defensiewaardeketen. Het uitblijven van een expliciete keuze voor deze richting vanuit de overheid remt de ontwikkeling, en daarmee de investeringen.

Ten tweede speelt de overheid een belangrijke rol in het op gang brengen van een investeringsklimaat voor defensie. Dat kan door het aanwijzen van een nationaal investeringsvehikel zoals Invest-NL voor het structureren van financieringsbehoefte. Een duidelijk mandaat voor een investeringsvehikel is daarbij van groot belang.

Voor het spoedig verbeteren van het investeringsklimaat voor defensie is ook een snellere, wendbaardere en efficiënte aanbestedingsprocedure van belang. De aanbestedingsprocedure moet ook oog hebben voor het betrekken van de Nederlandse industrie in brede zin. De overheid moet zich daarvoor inspannen, zoals laatst bij de aanbestedingskeuze van de nieuwe onderzeeërs.

Tot slot moet de overheid ondersteunend aan de hiervoor genoemde punten komen tot langjarige afname van producten en oplossingen voor defensie. Investerings worden pas gedaan als deze zich redelijkerwijs terugverdienen, en zonder die voorwaarde komt er geen financieringsbehoefte naar de markt. Als de politiek en de overheid nalaten om de bestaande knelpunten op te lossen zal de benodigde opschaling van de Nederlandse defensie-industrie niet van de grond komen en worden daarmee belangrijke economische en strategische kansen voor Nederland gemist.

Zijn toegenomen internationale spanningen en geopolitieke verschuivingen aanleiding voor PME pensioenfondsen om meer in defensie te beleggen?

Beleggen in defensie is op dit moment voor PME pensioenfondsen geen speerpunt in het beleggingsbeleid, zoals dat bijvoorbeeld wel geldt voor hernieuwbare energie en betaalbare huisvesting. Voor die twee laatstgenoemde onderwerpen ligt er een langjarige maatschappelijke opgave waaraan wij als pensioenfondsen middels kapitaalverschaffing aan willen bijdragen.

Wanneer de Nederlandse overheid de versterking van de defensie als een soortgelijke maatschappelijke opgave aanmerkt, dan zou PME pensioenfondsen willen overwegen om meer vermogen in defensie te beleggen. Daarvoor zijn wel belangrijke voorwaarden nodig. Zo moet de overheid een langjarige ambitie vastleggen om tot versterking van defensie te komen en daarvoor voldoende geld vrijmaken op de meerjarenbegroting om deze ambitie te ondersteunen. Vanuit de overheid zijn langjarige afnamegaranties van defensiematerieel nodig die bedrijven in staat stellen om productielijnen op te zetten en de daarvoor benodigde investeringen te doen. Beleggingen zullen altijd moeten voldoen aan de voorwaarden ten aanzien van risico, rendement, kosten en duurzaamheid, waaronder de ethische uitgangspunten van PME.

Welke knelpunten ziet PME om tot opschaling van defensiebeleggingen in Nederland te komen?

Opschaling van defensiebeleggingen in de gangbare beleggingscategoriën aandelen en obligaties sorteert niet het gewenste effect, omdat deze bedrijven via de publieke markt, volgens onze inschatting, al prima aan financiering kunnen komen. Dit voorziet niet in nieuwe financiering van defensiebedrijven, omdat deze beleggingen feitelijk enkel het verhandelen van effecten betreft. Alleen in geval van bedrijfsobligaties kan ook belegd worden in nieuw uitgegeven obligaties. Maar gezien het internationale karakter van de publieke kapitaalmarkt gaan extra beleggingen via aandelen en obligaties aan de Nederlandse defensie-industrie voorbij.

Een ander knelpunt is het gebrek aan een langjarige ambitie van de overheid om tot opschaling en versterking en defensie te komen met bijbehorende budgetten. Zonder zicht op een zekere garantie dat de overheid ten behoeve van de krijgsmacht materieel afneemt bij bedrijven zullen deze bedrijven niet investeren of bestaande investeringen opschalen. Een langjarig commitment op een volle orderportefeuille is dus cruciaal om bedrijven te laten investeren, en voor deze bedrijven om kapitaal op te halen ter financiering van deze investeringen.

Daarnaast is er geen heldere toekomstvisie vanuit de overheid en worden er geen strategische keuzes gemaakt over waar de defensie-industrie in Nederland zich naartoe ontwikkelt. Wat PME pensioenfondsen betreft vormen de ontwikkeling en stimulering van hoogtechnologische oplossingen, het speerpunt in deze toekomstvisie. PME kiest er al geruime tijd voor om technologische innovatie financieel te stimuleren, omdat dit goed is voor ons rendement, voor onze sector, voor Nederland en verder.

Welke minimale voorwaarden zou PME pensioenfondsen stellen bij de opschaling van defensiebeleggingen?

Iedere belegging die PME doet wordt beoordeeld binnen de kaders die het beleggingsbeleid stelt. Daaronder vallen onder andere vaste voorwaarden ten aanzien van risico, rendement, kosten en

duurzaamheid. Voor PME pensioenfondsen zijn de ethische overwegingen om niet in controversiële wapens te beleggen onwrikbaar. Bij iedere hiervoor gesuggereerde beleggingsvorm die bijdraagt aan het verhogen van defensiebeleggingen zal een garantie nodig zijn dat het geïnvesteerde vermogen niet wordt belegd in de productie van controversiële wapens.

Welke mogelijkheden ziet PME zelf om tot opschaling van defensiebeleggingen te komen?

Voor het beantwoorden van deze vraag is het voor PME pensioenfondsen allereerst van belang om de exacte financieringsbehoefte te kennen. In de recente (publieke) discussie over beleggen in defensie is deze vraag onderbelicht gebleven.

Onze inschatting is dat bedrijven op de publieke kapitaalmarkt geen moeite hebben om aan financiering te komen. Onze inschatting is dat dit wel geldt voor bedrijven die zich niet op de publieke kapitaalmarkt begeven. En dat wij als pensioenfondsen daar mogelijk wel een rol in zouden kunnen spelen.

Het opzetten van een investeringsfonds is een mogelijkheid hiervoor. Dat kan naar voorbeeld van het NATO Innovation Fund¹¹, dat oplossingen financiert voor maatschappelijke en defensievraagstukken. Het NATO Innovation Fund is alleen geopend voor overheden. Maar op nationaal niveau zou met een dergelijk investeringsfonds ook een schaal kunnen worden bereikt die het voor pensioenfondsen mogelijk maakt om het midden- en kleinbedrijf in de defensiesector te financieren. Daarnaast biedt het pensioenfondsen de mogelijkheid om te investeren in innovatieve startups die bijdragen aan de versterking van de defensie. Ook hierin kan de overheid de leiding nemen, gebruikmakend van bestaande kennis en financiële infrastructuur. De overheid zou hierin een publieke investeringsinstelling zoals Invest-NL een rol kunnen toebedelen.

Wijzelf investeren via Innovation Industries en DeeptechXL in start-ups en scale-ups die innovatieve technologieën ontwikkelen. Meestal niet vanuit militair oogpunt. Maar de militaire technologie van de toekomst wordt op dit moment waarschijnlijk in een civiele omgeving ontwikkeld. Er vinden transitieën en bewegingen plaats op tal van gebieden: energie, digitalisering, duurzaamheid, circulariteit, veiligheid en deglobalisering. Technologische ontwikkelingen zoals AI, robotics, quantum en photonics volgen elkaar in rap tempo op en hebben de potentie om de economie en samenleving ingrijpend te veranderen. Deze ontwikkeling is nodig om de eerdergenoemde transitieën en bewegingen te bewerkstelligen en zal ook de defensie versterken. Innovatieve technologie biedt een kans om de wereld beter te maken: slimmer, schoner, veiliger en waardevoller.

¹¹ [Nato Innovation Fund \(nif.fund\)](https://nif.fund)